

Jeśli a jest liczbą całkowitą oraz $p \nmid a$, to istnieje taka liczba całkowita a' , że $aa' \equiv 1 \pmod{p}$ (por. kącik 29. w Δ_{21}^5). Liczbę a' nazywamy odwrotnością a modulo p . Dzięki temu faktowi możemy udowodnić

Twierdzenie Wilsona. Liczba $n \geq 2$ jest pierwsza wtedy i tylko wtedy, gdy $(n-1)! \equiv -1 \pmod{n}$.

Dowód. Dla $n \in \{2, 3, 4\}$ sprawdzamy bezpośrednio, że teza jest prawdziwa. W dalszej części zakładamy więc, że $n \geq 5$.

($\Rightarrow$) Niech $n = p \geq 5$ będzie pierwsze. Reszta $r \in \{1, 2, \dots, p-1\}$ jest swoją własną odwrotnością modulo p wtedy i tylko wtedy, gdy $r^2 \equiv 1 \pmod{p}$, równoważnie $p \mid r^2 - 1 = (r-1)(r+1)$. Ma to miejsce dla $r = 1$ i $r = p-1$. Pozostałe liczby ze zbioru $2, 3, \dots, p-2$ możemy pogrupować w pary (r_i, r'_i) – liczba i jej odwrotność modulo p . Niech $p = 2k + 1$. Otrzymujemy stąd

$$p! = 1 \cdot r_1 r'_1 \cdot r_2 r'_2 \cdot \dots \cdot r_{k-1} r'_{k-1} \cdot (p-1) \equiv -1 \pmod{p},$$

ponieważ $r_i r'_i \equiv 1 \pmod{p}$ dla $k = 1, 2, \dots, k-1$.

($\Leftarrow$) Niech $n \geq 6$ będzie złożona – wówczas albo $n = ab$ dla pewnych liczb naturalnych $1 < a < b < n$, albo $n = p^2$ dla pewnej liczby pierwszej $p \geq 3$. W pierwszym przypadku w iloczynie $(n-1)! = 1 \cdot 2 \cdot \dots \cdot (n-1)$ występują liczby a i b , w drugim – liczby p i $2p$. W obu przypadkach $n \mid (n-1)!$, czyli $(n-1)! \equiv 0 \pmod{n}$.

W zadaniach związanych z kongruencjami modulo liczba pierwsza przydatny bywa poniższy

Lemat o ciągu arytmetycznym. Niech p będzie liczbą pierwszą i niech $(a_0, a_1, \dots, a_{p-1})$ będzie ciągiem arytmetycznym liczb całkowitych o różnicy r . Wówczas jeśli $p \nmid r$, to każda z liczb $a_0, a_1, \dots, a_{p-1}$ daje inną resztę z dzielenia przez p ; resztami są wszystkie liczby całkowite od 0 do $p-1$.

Dowód. Przypuśćmy dla dowodu nie wprost, że $a_i \equiv a_j \pmod{p}$ oraz $0 \leq i < j \leq p-1$. Wtedy $p \mid a_j - a_i = (j-i)r$. Jednak $p \nmid r$ oraz $p \nmid j-i$, gdyż $0 < j-i < p$. Z tego wynika, że w ciągu $(a_0, a_1, \dots, a_{p-1})$ każdy wyraz ma inną resztę z dzielenia przez p . Wyrazów jest p , więc muszą to być wszystkie możliwe reszty od 0 do $p-1$.

W kąciku pod takim tytułem nie mogłoby zabraknąć najsłynniejszego bodaj twierdzenia związanego z kongruencjami modulo liczba pierwsza:

Małe twierdzenie Fermata. Jeśli p jest liczbą pierwszą, n jest liczbą całkowitą oraz $p \nmid n$, to $n^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$.

Dowód. Niech $r_1, r_2, \dots, r_{p-1}$ będą resztami z dzielenia przez p liczb $n, 2n, 3n, \dots, (p-1)n$. Na mocy poprzedniego lematu ($a_0 = 0, r = n$) otrzymujemy $\{r_1, r_2, \dots, r_{p-1}\} = \{1, 2, \dots, p-1\}$ (kolejność oczywiście może być inna). Mnożąc stronami kongruencje $in \equiv r_i \pmod{p}$ dla $i = 1, 2, \dots, p-1$, otrzymamy

$$(p-1)! n^{p-1} = n(2n)(3n) \dots ((p-1)n) \equiv r_1 r_2 r_3 \dots r_{p-1} = (p-1)! \pmod{p}.$$

Teraz wystarczy skorzystać z twierdzenia Wilsona albo po prostu podzielić obustronnie powyższą kongruencję przez $(p-1)!$, co można zrobić, gdyż jest to liczba względnie pierwsza z p .

Małe twierdzenie Fermata można wyrazić w innej postaci, bez warunku $p \nmid n$: jeśli p jest liczbą pierwszą, a n liczbą całkowitą, to $n^p \equiv n \pmod{p}$.

Zadania

- Wykazać, że jeśli n jest liczbą całkowitą oraz p, q, r są liczbami pierwszymi, to $\frac{qn^p + pn^q - (p+q)n}{pq}$ również jest liczbą całkowitą.
- Liczby całkowite nieujemne a, b, c spełniają dla każdej liczby całkowitej $n \geq 2$ podzielność $n \mid a^n + b^n + c^n$. Dowiedź, że $a = b = c = 0$.
- W zależności od liczby pierwszej $p \neq 2, 5$ wyznaczyć p -tą cyfrę po przecinku w rozwinięciu dziesiętnym ułamka $\frac{1}{p}$.
- W zależności od liczby pierwszej $p \geq 5$ wyznaczyć reszty z dzielenia przez p liczb: (a) $(p-2)!$, (b) $(p-3)!$, (c) $2 \cdot 4 \cdot \dots \cdot (2p-2)$, (d) $1 \cdot 3 \cdot \dots \cdot (2p-1)$.
- Niech $(p_1, p_2, \dots, p_{10})$ będzie rosnącym ciągiem arytmetycznym liczb pierwszych. Wykazać, że $p_{10} > 2022$.
- Rozwiązać równanie $2^x + 17 = y^4$ w liczbach całkowitych dodatnich x, y .
- Dowiedź, że równanie $a^{11} + b^{11} + c^{11} = 111$ nie ma rozwiązań w liczbach całkowitych a, b, c .

Wskazówki do zadań
 1. Liczby $\frac{a}{n}, \frac{b}{n}, \frac{c}{n}$ są całkowite na mocy małego twierdzenia Fermata.
 2. Jeśli p jest liczbą pierwszą, to $a^p + b^p + c^p \equiv a + b + c \pmod{p}$.
 3. Z małego twierdzenia Fermata wynika, że $\frac{1}{p} = \frac{1}{10^p - 1} \cdot \frac{10^p - 1}{p}$. Stąd $\frac{1}{p} = \frac{10^p - 1}{p} \cdot \frac{1}{10^p - 1}$, przy czym $\frac{10^p - 1}{p}$ oznacza tu liczbę $(p-1)$ -cyfrową z dopuszczalnymi zerami początkowymi.
 4. (a) Odwrotnością liczby d modulo p jest d^{-1} .
 (b) Odwrotnością liczby d modulo 2 jest $d^{-1} \equiv 1 \pmod{2}$.
 (c) $2^{-1} \equiv 1 \pmod{2}$.
 (d) Tu nie trzeba zadnych twierdzeń.
 5. Trzeba dość sprytnie zastosować lemat o ciągu arytmetycznym, by wykazać, że różnica ciągów dzieli się przez 210 (kropot może sprawić np. to, że jeśli $7 \mid p$, to niekomicznie p jest liczbą złożoną). Jeśli ta różnica jest większa od 210 (tzn. równa co najmniej 420), teza jest oczywista.
 W przeciwnym wypadku pozostaje jeszcze uzasadnić, że $p \mid < 132$. Ponieważ $210 \equiv 1 \pmod{11}$, mamy $p \in \{0, 1\} \pmod{11}$.
 Analogicznie, $210 \equiv 2 \pmod{13}$, więc $p \in \{0, 4, 6\} \pmod{13}$. Jedyną liczbą pierwszą $p \leq 132$ spełniającą te warunki jest 13 , ale wtedy nie otrzymamy ciągu samych liczb pierwszych. (Ciekawostka: $p = 139$ jest najmniejszą, dla którego otrzymamy ciąg liczb pierwszych o różnicy 210 .)
 6. Z danego równania wynika, że $2^x \equiv y^4 \pmod{17}$. Można podnieść tę kongruencję obustronnie do czwartej potęgi i skoryzować z małego twierdzenia Fermata dla $p = 17$.
 7. Zamiast równości rozważyć kongruencję modulo 23 .